

## СВЕТИЛИЩЕН КУЛТ СРЕД ПОЛАБСКИТЕ СЛАВЯНИ

Даниела Далчева-Люпке

Във всички досегашни проучвания се наблюдава тенденция за поддържане на тезата, че единствено полабите познавали храмове и идолни изображения. По думите на Йохан Херман, само в района на лютичите била разпространена традицията за строене на капища. Систематичното картиране на тези храмове доказва според автора, че те се концентрирали в района, заключен между Среден Хафел и Балтийско море, както и р. Варнов (при Росток) и долното течение на р. Одер (изобр. 1). При това предпоставките за развитието на култа към светилищата се откриват в келтската традиция. Подобно предположение почива преди всичко върху факта, че строителството на светилища сред келтите било силно развито. Археолозите откриха паралели в строежа на славянски и келтски капища (виж изобр. 2). Според Йохан Херман, дори стилизираните дървени фигури, открити в славянското светилище Грос Раден, намират паралели с келтската култура (виж изобр. 3). Нещо повече – изказана бе и хипотезата, че съществува взаимовръзка между разпространението на келтски култови строежи и териториите, населявани от полабските племена по време на Великото преселение на народите. Известно е, че по това време полабите населявали областта, заключена между Предкарпатието и горните течения на реките Одер и Висла. Същите територии били обитавани към края на V век от келтските племена, които, прекосявайки цяла Италия, достигнали до днешна Шлезия и Южна и Източна Унгария. Така, влизайки в допир с местното келтско население, полабите възприели определени елементи от келтската култура (1).

Последните проучвания на Ирина Русанова и Борис Тимусчук обаче разколебаха тезата, че храмовото строителство е типично единствено за полабите (2). Двата руски учени картираха познатите до този момент светилища и доказаха, че те са характерни в една или друга степен за всички славянски земи (изобр. 4). Освен това мнозин-

ството изследователи отхвърлят тезата за приемственост между келтските и полабски религиозни представи. Днес повечето автори са единодушни, че разгръщането на полабския светилищен култ е предизвикано от външнополитическата обстановка в полабските земи през X–XI век. С настъпването на феодалната немска експанзия тук и свързаните с нея политическо завладяване и християнизирание, полабите били принудени да водят ожесточителни отбранителни войни. Неприемането на християнството представлявало един вид форма на съпротива срещу немската феодална държава. Тъй като налагането на християнството би означавало възприемане на чужда религия, въвеждане на нови форми на управление, икономическо подчинение и ограничаване на свободата (4). Така по думите на полския историк Ловмиаски с привързването си към езичеството полабските племена “се стремели да създадат идоеологически баланс спрямо християнството и последвалата християнизация” (5).

Изследвайки култовите места в земите на източните и западните славяни, Ирина Русанова стигна до извода, че светилищата биха могли да се разделят на няколко типа: 1) кръгли площадки-капища, в центъра на които е разположен даден идол и оградени от ровове или система от валове, 2) площадки, оградени с вал или ров – малки светилища; 3) дървени постройки във вътрешността на които се намирали идоли; 4) крепости-убежища, които се използвали и с култови цели; 5) големи култови центрове, в които намират отражение всеки един тип от тези светилища и култови места.

Определянето култовия характер на даден паметник е особено трудно (6). За целта е необходимо да се съобразят такива признаци като разположение, конструкция и планировка на култови места и светилища. Обща особеност за сакралните обекти е тяхното разположение в пределите на населени пунктове, обикновено в близост до възвишения. Безспорно свидетелство за култовата принадлежност на даден археологически паметник е наличието на идоли, както и следи от жертвоприношения, провеждани продължително време на едно и също място. Появата на такива конструктивни детайли като символично ограждане, обичайната кръгла форма на капището, в центъра на който е разположен идолът, наличие на целебни извори също биха могли да бъдат индичия за култовия характер на даден обект. Някои

от тези разновидности в сакрални паметници се срещат и в земите на полабите.

Особен вид култови места представляват обектите от естествен произход. Към тях се отнасят дървета, камъни, свещени гори, планини и извори. Почитането на природните сили е разпространено сред всички славяни. Така например Прокопий Кесарийски (VI в.) пише, че славяните почитат *“реки и нимфи, пренасят жертви на всякакви други божества и правят пророкувания”*. Подобни вярвания били разпространени и сред славяните на територията на Чехия. По думите на Козма дори през XII век *“...много селяни подобно на езичниците почитаха огъня и водата, други се прекланяха пред храсти, дървета и камъни, а трети пренасяха жертви на планини, хълмове и се молеха на глухи безмълвни идоли, създадени от тях самите и за собствена защита и защита на своя дом”*.

Западните славяни също обожествявали свещени дъбрави и отделни дървета. Биографът на Ото Бамбергски – Херборд, отбелязва, че жителите на Щетин се прекланяли пред широколистен дъб, под който извира извор. Този извор бил обитаван от някакво божество (7). По-нататък Херборд разказва как бамбергският епископ искал да отсече орехово дърво, на чиято сянка и плодове се прекланяли местните жители. Ото обаче се отказал от този план, тъй като населението се противопоставило и дало обещание пред епископа повече да не обожествява дървото (8). Другият биограф на бамбергския епископ – Ебо, допълва, че от плодовете на това рядко срещано в околността дърво се хранел местният жрец (9).

Резултатите от археологическите проучвания показват, че и източните славяни също се прекланяли пред дървета. Така например в подножието на р. Десна археолозите откриха глигански челюсти, вбити в два дъба, което е индичия за култовото значение на дърветата в тези земи.

Полабите обожествявали не само отделни дървета, но и дъбрави. Така например мерзбургският епископ споменава, че през 1108 неговият предшественик унищожил горичката „Свещенния бор” (*Zu-tibur*), намираща се близо до Мерзбург (10). Съставителят на Славянската хроника, Хелмолд споменава, че свещената гора в Стариград (Олденбург) била съставена от дъбове. Тук се извършвали жертвоприношения и се превеждал съд.

Важни сведения за ролята на изворите като съкрален обект при полабите откриваме при мерзебургския епископ Титмар. Според този хронист изворът, намиращ се на територията на племето далеминци (около дн. град Майсен), притежавал закрилящи сили и способността да пророкува. *„Гломуци е един извор, който се намира на не повече от две мили разстояние от река Елба; той представлява едно езеро, което според убежденията на местните жители и потвържденията на много свидетели често ражда чудотворни явления. Когато то (езерото) се покрива с пшеница, овес и жълъди местните жители очакват спокойствие и мир; когато се покрива с кръв и пепел, тогава започват диви войни. Това езеро се обожествява от всички жители, повече отколкото храма. Това езеро дава и името на региона, който се разпростира между Елба и Кемниц”* (11). Може би в зависимост от промяната в цвета на водата се гадаело дали ще има щастие и благоденствие или пък нещастие. Западните славяните приемали промяната в цвета на морската повърхност като знак за предстояща война. По всички изглежда, че култовото средище около езерото представлявало един вид място за пророкуване.

Култовото значение на езерата се потвърждава и от описанието на капището Ретра, разположено на езеро, от което при приближаваща заплаха се *“издигаше голям див глиган с блестяща от пяната козина, въргалаше се ужасно в тресавището и се показваше на всички, когато предстояха жестоки и продължителни вътрешни войни.”* (12) Според Винеке промяната в състоянието на водата се приемала за знак, че тя е обитавана от някакво божество.

Култовото значение на камъните при рюгяни и померани е изследвано от Роберт Холстен (13). Неговият труд разглежда 205 камъка, които имали сакрално предназначение. Според автора в някои от тези камъни има вдлъбвания т.нар. “панички”, получени в резултат от пробиване с друг камък. Придобитото по този начин каменно брашно се използвало като лекуващо средство, тъй като на камъните се приписвали магически и лековити сили. Показателен пример в това отношение е споменатият през 1176 г. в “Померанската книга за грамоти” камък на име “лек” (lek) от град Прицлеп (дн. Северозпадна Полша). Освен това открития на остров Рюген камък на име Бускам

(Buskam), което означава “божи камък”, предполага, че камъните се използвали и при жертвоприношения. В 44 случая, т.е. в 15% от всички открити от Холстен камъни са отбелязани кръстове. Според автора тази констатация е потвърждение за борбата на църквата срещу продължаващия езически култ в Померания след въвеждането на християнството. Всъщност възможностите за датирание на камъните са изключително ограничени, тъй като по тях присъстват както езически, така и християнски символи.

В пряка връзка с изследването на камъните са каменните плочи с човешки изображения, каквито са случаите с Алткирхен (изобр. 5) на остров Рюген, Волгаст (изобр. 6) и Слупск (изобр. 7). Остава открит въпросът доколко камъните с човешки облик могат да бъдат разглеждани като изображения на конкретни божества. Така например каменната фигура от Алткирхен (Аркона) държи рог. Според Саксо именно рогът бил символ на плодородието, с което бог Святovit дарявал народа. Подобно каменно изображение бе открито в църквата “Св. Петър” във Волгаст. “Камъкът на Яровит” изобразява човек, държащ копие. По думите на Херборд, копието било символ на градското локално божество Яровит. Така или иначе обожествяването на камъни с естествени или изкуствени вдлъбнатини и примитивни изображения е присъщо за народите от дълбока древност. Този култ бил широко разпространен в Скандинавието, Прибалтика, Беларус и северните области на Русия.

Самите свещените камъни, дървета и извори били оградени с ограда, с вал, поради което биват разглеждани като светилища под открито небе. Характерното за светилищата под открито небе е, че те били оградени с вал или ров и в центъра се намирало идолното изображение. Обикновено ограждането било във форма на кръг или квадрат така, както било при гремнските племена. Пример за светилище под открито небе в земите на полабите е свещената гора, посветена на бог Прове. Според Хелмолд тя представлява дъбова гора, намираща се на едно възвишение. Тази горичка била оградена от една дървена ограда с два украсени портала. Култовото място било и главно светилище за абодритското племе вагри. Достъп до светилището имали единствено местните жреци. *“Там видяхме сред многото дървета свещени дъбове, които се посветени на Прове, бога на онази земя.*

*Те, както и грижливо изработена ограда, на която се намираха два входа, обграждаха едно свободно пространство. Защото освен домашни богове и идоли, които всяко отделно селище притежаваше, това място беше храм за цялата земя със жрец, особени празници и различни видове жертвоприношения. Там се събираха всеки втори ден на седмицата народът, князът и жрецьот за решаване на съдебните въпроси. На всички беше забранено да пристъпят предната част на храма, с изключение на жреца, и тези, които искаха да извършват жертвоприношение или тези, които бяха застрашени от смърт. Славяните толкова почитаха своите светини, че не допускаха дори с кръвта на враг да бъде опетнен техният свещен район. Когато достигнахме тази свещена гора и това гибелно място епископът ни предупреди да бъдем порядъчни в унищожаването ѝ. Той самият скочи от коня и разби с жезъл прекрасните предни порти, след което ние пристъпихме в предното пространство и натрупахме и онези свещени дървета и направихме клада, която запалихме, не без страх, че можем да бъдем нападнати от местните жители” (изобр. 8).*

Резултатите от археологическите проучвания показват, че както западните, така и източните славяни познавали светилищата под открито небе. Обикновено тези култови места представлявали кръгли площи с диаметър 10–20 м, оградени чрез плитък ров. Тук били слагани жертвите на божествата и бил запалван жертвеният огън (14). Примери в това отношение е Перын в Новгород (изобр. 9) и Тшебиатов, дн. Полша (изобр. 10).

Полабските и померански славяни се прекланяли не само в култови средища под открито небе, но и в храмове. Те представлявали дървени постройки с богато украсени фасади и великолепна вътрешна архитектура. Доказателство за високите строителни умения на полабските архитекти е откритото в резултат на археологически проучвания светилище в Грос Раден (западен Мекленбург). По време на археологически разкопки, извършени в периода 1974–1980 г., археологът Евалд Шулдт (15) откри старославянско селище с крепост и ясно очертани основи на езическа култова сграда (изобр. 11). В днешния музей под открито небе в Грос Раден са реконструирани откритите тук находки. На базата на дендрохронологични проучвания бе установено, че пост-

ройката е издигната (възстановена) през 961 г. Археологическите разкопки показаха, че светилището е много по-голямо и доста по-солидно изградено в сравнение с постройките в съседство (изобр. 13). По всичко изглежда, че храмът и останалите постройки били свързани помежду си посредством талпов път. Ето как археологът описва направеното археологическо откритие: “Страдата в размер 7,0 x 11 м беше изградена от талпи по палисаден маниер. Нейните тесни страни бяха леко издадени напред. Забитите в земята оградни талпи се намираха на разстояние една от друга едва 0,6 м. Оградата във формата на решетка ограждаше цялата постройка. От строежа на култовата стена остана достатъчно строителен материал, така че нейната реконструкция е подsigурена” (изобр. 12). Тази култова стена била украсена с талпи във формата на човешки глави. “Някои от тях (талпите) – продължава археологът – бяха намерени лежащи една до друга, което предполага, че те били разположени на групи.” Височината на запазените 53 антропоморфични планки достигала до 2 м. Тези талпи представлявали според някои учени стилизирани мъжки и женски фигури. Археолозите предполагат, че оградата била изградена с около 100 такива талпи. Намерена е също една от двете шестметрови подпори, които най-вероятно държали билото в центъра на постройката (16). Според някои учени храмът бил покрит с наклонен покрив, направен от дъски. В подкрепа на това становище е фактът, че антропоморфични талпи са запазени до ден днешен. Предполага се, че тези талпи-фигури едва ли биха се запазили в продължение на векове, ако не са били защитени от покривна конструкция. Все пак трудно е да се установи доколко храмът е покрит, поради липса на информация в изворите.

С подобни талпи била украсена най-вероятно култова сграда в Пархим, открита от археологът Хорст Кайлинг (17). Интересното в случая е, че храмът се отнася към по-късен период – XI–XII в. Тази култова сграда се намирала на 25 м разстояние от славянското поселение върху един хълм (изобр. 14). Археолозите установиха, че планът на светилището с размери 12,6 x 11,4 м е почти идентичен със храма в Грос Раден (изображение 15). Във вътрешността на капището бяха открити следи от дънери, които според археолога най-вероятно принадлежали към идоли. Те били поставени с широката си част към входа, така че този, който пристъпвал светилището, можел да обхване

с един поглед едновременно двата идола. Най-вероятно идолите били отсечени при унищожаването на целия култов обект. В него можело да се достигне посредством два разположени един срещу друг изключително тесни, входа (шир.: 58 см). Това подсказва, че достъп до светилището имали единствено жреците. Самият храм бил ограден с дървени талпи от три страни. Предполага се, че отделните греди били свързани по същия начин, както при светилището Грос Раден (изобр. 16). Тъй като и при двата храма разполагаме с идентична система на ограждане, може да се предполага, че стените на култовата сграда в Пархим също достигали 2,0–2,5 м. Освен това отриването на антропоморфична талпа тук, напомня намерените в Грос Раден талпи, представляващи стилизирани човешки фигури. Този факт може да се тълкува като сигурен знак за подобна външен вид и на светилището в Пархим, намиращо се само на около 50 км от това в Грос Раден (изобр. 17).

Върху талпите от Грос Раден липсват такива детайли като очи, нос, уста и ръце (изобр. 18). Такива елементи откриваме върху талпите от светилището в Ралсвик на остров Рюген (изобр. 19). Явно, че полаби и померани развивали собствен архитектурен стил в строителството на храмове. Те създавали специфична талпова архитектурна украса. По подобен начин било построено светилището в Гютцков, също на остров Рюген, за което Херборд разказва, че било с *“чудновата големина и красота... построено с много средства и съвсем наскоро издигнато”, а неговите жители “бяха горди, защото мислеха, че то (светилището) е голяма украса за целия град”* (18).

Дървената конструкция на култовата сграда от Грос Раден наподобява изключително много описанията на Титмар за храма на божеството Сварожич в Ретра. Титмар споменава, че *“в тази земя има храмове, изкусно изработени от дърво, за основи на които служат рога от различни животни. Стените им, както може да се види отвън, са украсени с изображения на различни необикновено грозни богове и богини; отвътре пък има статуи на божества изработени на ръка, с издълбани различни имена, страховито покрити с шлемове и ризници”* (19). В резултат на археологически разкопки недалеч от остров Липс на Толенското езеро, близо до Нойбранденбург, беше открита култова постройка, датирана към втората



половина на XII в. (изобр. 20). Намерените в основата на храма животински кости и рога, най-вероятно играели роля на орнаменти за украса. По думите на археолога Фолкер Шмидт по този начин се създавало впечатлението, че храмът стоял върху рога, черепи на животни и животински кости, както става ясно от описанието на Титмар за Ретра. *“Има някаква крепост, наречена Радигост, в провинцията на редарите върху три рога и три входа. Тя (крепостта) е заобиколена от всички страни от гора. Двама входа са достъпни за всеки. Третият вход, най-малкият, гледац на изток, води към езеро”* (20). Твърдението на Фолкер Шмидт, че е открил култовото средище Ретра, е много вероятно.

Светилището в Щетин (Полша) се различавало до известна степен. Главното светилище, пише Херборд, *“беше издигнато с чудотворно обожествяване и художествена украса, отвън и отвътре беше украсено със статуи, които надвишаваха стените и представляваха (статуите) хора, птици и чудовища, които бяха толкова точно изработени, сякаш можеха да дишат и живеят”* (21). Явно, че Щетинския храм бил много по-богато украсен отколкото култовите постройки в Ретра и Грос Раден. По-скоро храмът в Щетин напомня донякъде описанието на светилището в Аркона.

Храмът в крепостта Аркона на остров Рюген е не само подробно описан от Саксо Граматика, но и археологически доказан (22). Археологическите проучвания от 1969–1971 г. доказаха, че основите на храмовия ареал са пропаднали в морето преди векове (изобр. 21). На базата обаче на археологическите находки в Грос Раден бихме могли да придобием представа за това как е изглеждало светилището в Аркона. Още повече, че то е изключително нагледно описано и от Саксо. Ето как той описва храма: *“В центъра на крепостта се намира равно място, върху което се издига светилище, изкусно изградено от дърво, достолепно не само заради пищността си, а също и поради святостта на поставеното в него изображение на идола. Външната ограда на светилището сияеше с прилежно изработените скулптури; беше украсена с груби и недодялани изображения от различен вид. Посетителите могат да влязат само през един единствен вход. Самото светилище беше оградено от две огради. Външната (ограда), изградена от свързани стени беше покрита с пупурен покрив; вътрешната ограда, която се крепеше от четири*

*подпорни стълба, впечатляваше не със стените, а със завесите си...В светилището стоеше огромна фигура на идол, която изглеждаше чудновато с нейните четири глави и същия брой вратове” (23).*

В историографията съществува разномислие относно наличието на покривна конструкция при храмовете. Някои изследователи допускат, че украсата по фасадите е трябвало да бъде защитена от природните условия, което предполага, че храмовете били снабдени с покривна конструкция. Според Й. Херман светилищата разполагали с два сеперативни покрива (изобр. 21). Едният в средната част на храма, а другият покривал целия храм. Тази хипотеза авторът аргументира със запазените текстове за храма в Гарц, намиращ се също на остров Рюген. Саксо разказва, че под лицето на идола Рюгявит лястовиците си правили гнезда. *“Достойството на идола беше осквернено от птиците и скулптурата обезобразена.”* (24) Така според Херман вътрешната част при някои светилища се поддържала от четири стълба, обграждащи култовото изображение. Тази четиристълбова конструкция, която бихме могли да си представим въз основа на писмените източници обаче археологически не е доказана (изображение 22).

От казаното дотук можем да обобщим, че храмовете, представляват неголеми религиозни постройките, в които се намирала статуята на божеството. Никой нямал право да пристъпва капището, освен жрецът. Описанията на светилищата показват техния външен вид. Повечето храмове били украсени със скулптури: Ретра (Титмар VI 23) Аркона (Сахо XIV 39). Подобни били скулптурите, които украсявали светилището в Щетин. Ето защо имаме всички основания да твърдим, че външното оформление на храмовете говори за развитието на собствен стил в строителството на сакрални сгради.

Съществували обаче и светилища, които имали друго предназначение. Те представлявали обширни постройките, в които се намирали подредени в кръг седалки, тъй като щетинците провеждаха там своите събрания и съвещания, те се събираха там, за да пируват и да се веселят или да решава важни задачи. Херборд разказва още, че полабите се събирали с определени цели в онези постройките в определени дни и часове (25). Ебо пък допълва, че в тези сгради владетелите дискутирали с мисионерите за или против кръщаването

на градкото население. Явно, че полабите строели не само светилища с покривно покритие (каквото е храмът Аркона), но и култови постройки, много по-просторни от храмовете, които служили за събиране на цялата племенна общност. По всичко изглежда, че е съществувало архитектурно разпределение в храмовете. Едната част била достъпна за обикновените хора, а до другата част имали достъп единствено жреците и техните помощници. Тук в тази вътрешна част се намирали склуптурите на божествата и техните атрибути. Във външната част се събирал народът. Така в периферията на култовия център се провеждали религиозните церемонии, като предсказания и жертвоприношения.

Напоследък се лансира логичното предположение, че в тези култови средища се провеждали народни събрания (26). Така например Адам Бременски разказва, че по време на едно народно събрание в култовото средище в Ретра двама мисионери били убити (27). В подкрепа на становището, че храмовете са играели ролята на обществени институции, е съобщението на Хелмолд, че в светилището на бог Прове се състоял съд. *“Там се събираха всеки втори ден на седмицата народът, князът и жрецьт за решаване на съдебните въпроси”* (28). Тези примери показват, че в ареала на светилищата се провеждали не само сакрални церемонии, но и светски церемонии (вземане на политически решения, провеждане на съд).

Друг важен момент по отношение на светилищния култ сред полабите е взаимовръзка между светилищата и териториалната племенна организация. Титмар пише за лютичите, че *“колкото области има в тази земя, толкова храмове има и се почитат отделни изображения на демони...”* (29). Този текст навежда на мисълта, че е съществувала тясна връзка между териториалната племенна организация на полабите и разпространението на светилищата в техните земи. Или с други думи, капищата били свързани с отделни племенни територии. При това съществувала известна йерархия сред тях. По същество това означава, че доминирало онова племе, на чиято територия се намирало главното светилище. Именно тази доминация на едно светилища над съседните племена е особено добре представена в изворите (30).

Видим израз на тази сакрално мотивирана доминация на отделното племе, на чиято територия се намирало главното светилище е крепостта Ретра, което представлява не само значителен политически, но и култов център. Тук по думите на Титмар били почитани множество божества *“сред които най-главният се нарича Сварожиц и от всички родове е уважаван и почитан преди другите.”* (31) Този текст навежда на мисълта, че племето, на чиято територия се намирало светилището, заемало преимуществена позиция спрямо останалите племена. По всичко изглежда, че от средата на IX век лютичкото племе редари и крепостта Ретра се превръща в обединителен център за целия лютички племенен съюз. Именно тук се оформя и жреческата каста, която с помощта на огромна маса от свободни селяни разполагала с политическата власт. Така отстояването на архаичната форма на управление при редарите довело до запазване на тяхната политическа самостоятелност до XII в. (32) В подкрепа на това становище е съобщението на Титмар, че сред лютичите племето редари *“държи върховната власт”*. Мощта на лютичкия племенен съюз обаче била съкрушена, в резултат на междуплеменната лютичка война 1056/1057, когато най-вероятно било разрушавано и самото религиозно средище Ретра. Същевременно абодритската държавна формация на княз Готшалк се срутила под ударите на мощно народно въстание. Всички тези обстоятелства довели до превръщането на славянското племе рюгяни в съществен политически фактор в земите на юг от Балтийско море. Така през втората половина на XI в. главната крепост на рюгяните се превърнала в надрегионален култов център. Надрегионалната роля на рюгяните е засвидетелствана и в изворите: *“те живееха сред морето, подчиняваха се прекалено много на северия, заемаха първенстващо място сред всички останали славянски народи, имаха княз и много известно светилище, и докато поробваха други народи, те не търпяха робство над себе си... Племената които те подчиняваха със силата на оръжието трябваше да плащат трибути в полза на светилището. Главния жрец се наслаждава на по-голямо почитание отколкото княза”* (33). При това главния бог на рюгяните играел ролята на главното божество в пантеона на славянското племе рюгяни: *“в сравнение с него останалите богове били полубогове”*.

Дълго време полабските култови места можеха да бъдат изследвани само въз основа на писмените източници. На тази основа Теодор Палм (1937) написва и своята монография за западнославянските култови средища (34). Новите археологически разкопки, направени през последните четири десетилетия, обаче дадоха възможност да се проверят досегашните тези. Като се имат предвид археологическите и писменни извори, днес може да каже, че в периода VI–XII в са съществували едновременно различни по вид култови средища. Теорията за развитието на различни форми на славянски светилища от природни обекти (извори, дървета, планини и пр.) през сакрални места под открито небе, до същински храмове с покритие, днес може да се отхвърли.

В литературата е разпространено мнението, че развитието на езическите представи сред полабите протекло по различен начин в сравнение с тези на източните славяни. Мнозинството автори приемат, че тъй като източните славяни приели сравнително бързо християнството (*„храмовете на идолите и жертвените олтари бяха навсякъде отсечени, разкопани и разбити“*), в Русия всички светилища в големите градове били унищожени и върху тях били изградени църкви. Габалска изказа становището, че руските, полските, чешките славяни, малко преди въвеждането на християнството, подобно на полабите, се намирали в стадий на създаване на местно архитектурно строителство на храмове. Според нея християнизирването прекъснало развитието на местната архитектурна традиция в издигането на храмове (35).

Последните проучвания на Ирина Русанова обаче, разколебаха посочените тези и показаха, че в най-отдалечените, обикновено покрити с гори планини, езическите центрове функционирали докъм XII–XIII в. Въпреки че приели християнството източните славяни дълго време съхранявали своите езически вярвания и обряди. През втората половина на XII век се наблюдава дори възраждане на езичеството в градовете и княжеско-болярските кръгове, което било свързано с раздробяването на руската държава на множество княжества и усиляване ролята на местното болярство. При това интересът към езичеството се обострял в период на природни бедствия (36).

Процесът на приемане на християнството протекъл аналогично и в Померания, и Полша. Така например в една от биографиите на Ото Бамбергски се споменава, че в Щетин народът *“двуверно се прекла-*

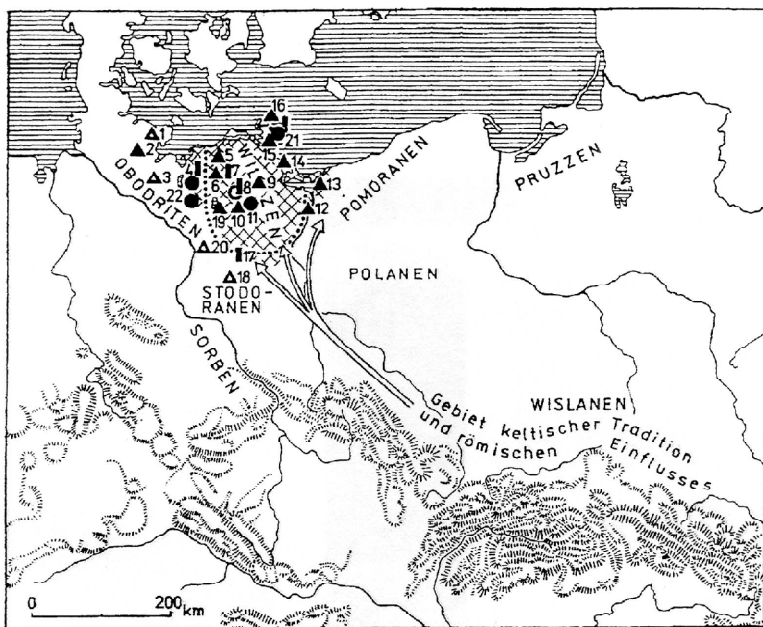
няше и пред немския боги, и пред своите предци”. Просъществуването на езическите обичаи в Полша продължило дълго. В своята хроника Ян Длугош пише следното: *“въпреки че вече отминаха петстотин години, откакто поляците изповядват християнството, но и досега някои остават верни на старите обичаи”*.

Упоритото съхраняване на езическите вярвания, дългото просъществуване на двуверието, отказът от християнството по време на природни бедствия, бягството на езичниците в глухи места обяснява възникването на езически светилища в планини и гори, както това се наблюдава в Шлонжа, Плоцките възвишения и Светокжижката планина в Полша (Русанова).

## ЛИТЕРАТУРА

1. **Herrmann, J.**: Die Slaven in Deutschland, 1985, S. 316.
2. **Herrmann, J.**: Zu den kulturgeschichtlichen Wurzeln und zur historischen Rolle nordwestlicher Tempel des frühen Mittelalters in: Slovenska Archeologia XXVI – 1. 1978, S. 27.
3. **Русанова, И. П., Тимошук, Б.А.**: Языческие святилища древних славян. Москва. 1993.
4. **Slupezki, L.** Heidnische Religion westlicher Slaven. In: Europa Mitte um 1000. Beiträge zur Geschichte, Kunst und Archäologie. Stuttgart 2000.
5. **Schlott, U.** Vorchristliche und christliche Beziehungen bei Kelten, Germanen und Slawen: zur Entwicklung einer exakteren Methodik für religionswissenschaftliche Untersuchungen. Hamburg, 1997.
6. **Русанова, И. П., Тимошук, Б.А.**: Языческие святилища древних славян Москва. 1993.
7. Herbord II, 2.
8. Herbord III, 2.
9. **Filipowiak, W.** Slawische Kultzentren zwischen Odermündung und Rügens: Symposiumsbericht – Altkirchen, Symposiumsbericht 1993, S. 190–36.
10. Thietmar I, 3.
11. Thietmar, VI 25.
12. Thietmar VI, 37.
13. **Holsten .R.**: Aus Religionsgeschichte der pommerschen Slaven, In: Zeitschrift für Philologie 19, 1944/1950, S. 1–6.
14. **Warnke, D.** Tempel und Götterbilder bei den Lutizen. In Lutizen in Altertum 29 (1983) S. 38–48.; **Vana, Z.** Mythologie und Gutterwelt der slawischen Völker. Die geistigen Impulse Ost-Europas Stuttgart, 1992.

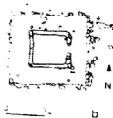
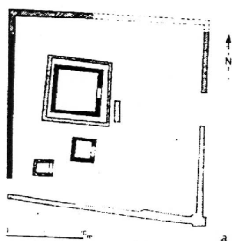
15. **Schuldt, E.** Der altslawischer Tempel von Groß Raden, Schwerin, 1976.
16. Müller-Wille Opferkulte der Germanen und Slawen. Stuttgart: Theis, 1989.
17. **Keiling, H.:** Ein jungslawischer Siedlungsplatz mit Flussübergang und Kultbau bei Parchim im Bezirk Schwerin. In: Acta Visbyensia 1983. Bd. 7, S. 149–164 ... 1983.
18. Herbord III, 7.
19. Thietmar VI, 23.
20. **Schmidt, V.** Lieps: die slawische Gräberfelder und Kultbauten am Südende des Tollensesees, Lübsdorf, 1992, S. 61.
21. Herbord II, 32.
22. **Herrmann, J.** Ein Versuch zu Arkona. Tempel und Tempelrekonstruktion. In: Ausgrabungen und Funde 38, 1993 S. 136–144
23. Saxo XIV 39.
24. Пак там.
25. Herbord II, 32.
26. **Leciejewicz, L.:** Zur politische Funktion der heidnischen Kultstätten bei den Westslawen... 1995.
27. Adam von Bremen III, 20.
28. Helmold I, 84.
29. Thietmar IV, 25.
30. Slupezki, L. Heidnische Religion westlicher Slawen. In: Europa Mitte um 1000 Jahren. Stuttgart, 2000.
31. Thietmar VI, 23.
32. **Schmidt, V.:** Rethra – Lieps, am Südende des Tollensees. 1999, S. 38.
33. Helmold I, 6.
34. **Palm, Th.** Wendische Kultstätte, Lundt, 1937.
35. **Gabalska, M.** Aus den Studien über die Religion der heidnische Slawen über die Religion der heidnische Slawen. In Rapports du III Congress Archeologia, 1973.
36. **Русанова, И. П., Тимошук, Б. А.** Языческие святилища древних славян... 1993.



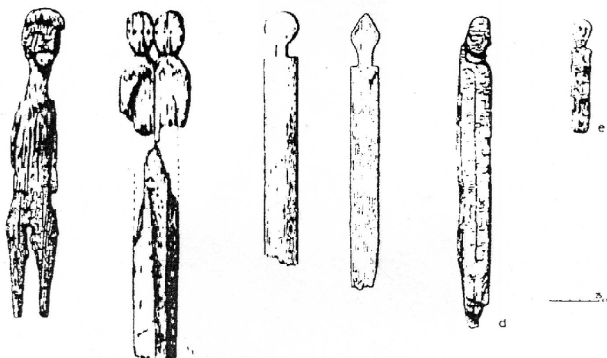
Изобр. 1

Разпрстранение на храмове, светилища и култови места сред полабите по Й. Херман  
 1/ Олденбург; 2. Плуи; 3/ Ратцебург; 4/ Грос Раден; 5/ Рошок; 6/ Кесин; 7/  
 Берен-Любхин; 8/ Нойбранденбург; 9/ Гютцков; 10/ Ретра; 11/ Фелдберг; 12/ Щетин;  
 13/ Волин; 14/ Волгаст; 15/ Гарц; 16/ Аркона; 17/Алтфризак; 18/ Бранденбург;  
 19/ Малхов; 20/ Хафелберг; 21/ Ралсвик; 22/ Пархим





Изобр. 2 Келтски храмове с проход  
 а/ Гало-романско светилище Германия  
 б/ Великобритания



Изобр. 3 Култови фигури отнасящи се към славянските храмове  
 а/ Алтфризак; б/ Фишеринзел на Тонезското езеро; с/ Фасадни фигури от Грос  
 Раден; д/ Фигура от Берен-Любхин; е/ келтска фигура от жертвен кладенец при  
 Монтибуи, Франция /височина 58 см/



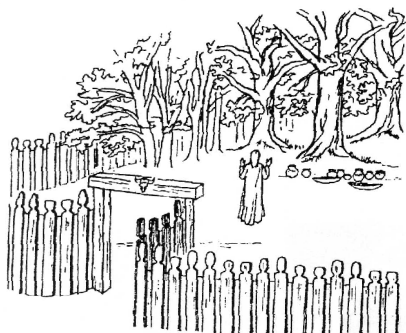
Изобр. 5  
Каменно изображение, вероятно  
на Святювит; Алткирхен/Рюген



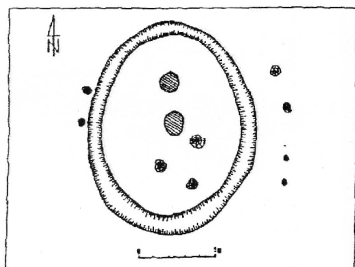
Изобр. 6  
Каменни плочи с фигури от  
църквата св. Петър във Волгаст  
а/ външна стена на цървата с така  
нар. камък на бог Яровит  
б/ вътрешна стена на църквата



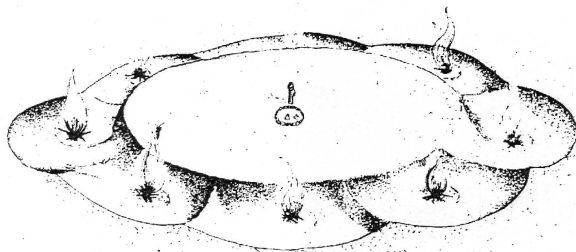
Изобр. 7  
Каменна плоча с изображение на мъж;  
съхранява се в Националния исторически  
музей Щетин



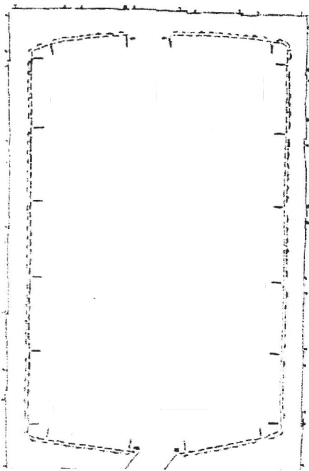
Изобр. 8  
Схематична реконструкция на  
свещенната гора посветена на бог  
Прове в Стариград/Олденбург по  
Зденек Вана



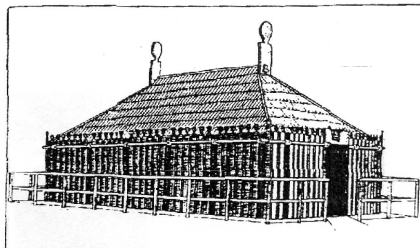
Изобр. 9  
Култово място под открито небе при  
Трчебиатов, близо до Щетин, дн.  
Полша по Владислав Филиповиак



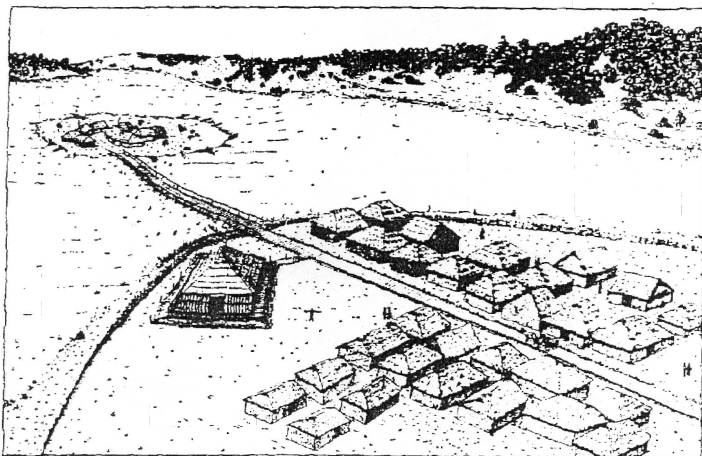
Изобр. 10 Светилище под открито небе, посветено на бог Перун, близо до Новгород; X век



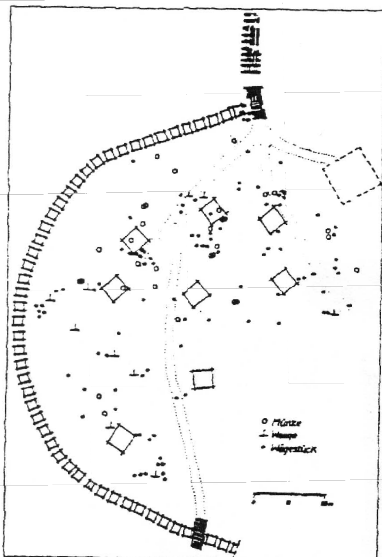
Изобр. 11 План на храма при Грос Раден по Евалд Шулдт



Изобр. 12 Реконструкция на храма



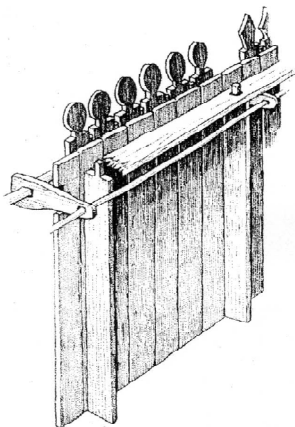
Изобр. 13 Реконструкция на култово място при Грос Раден, IX в. по Евалд Шулдт



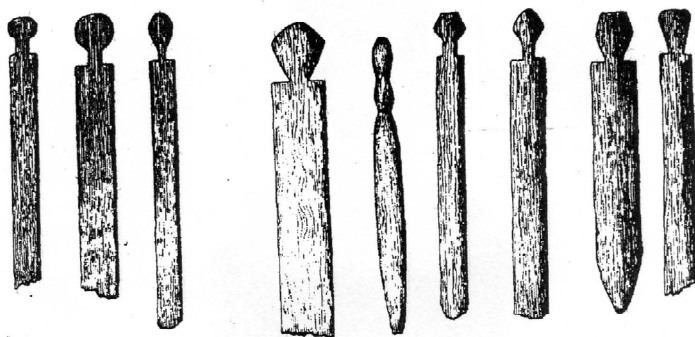
Изобр. 14 Пархим. Славянско поселение и култова сграда по Бекер 1991



Изобр. 15 Пархим. Култовата сграда по Хорст Кайлинг, 1983 г.



Изобр. 16 Схематична реконструкция на стената на храма в Грос Раден въз основа на открития при археологическите разкопки дървен материал. По подобен начин вероятно били изградени и стените на светилището в Пархим.



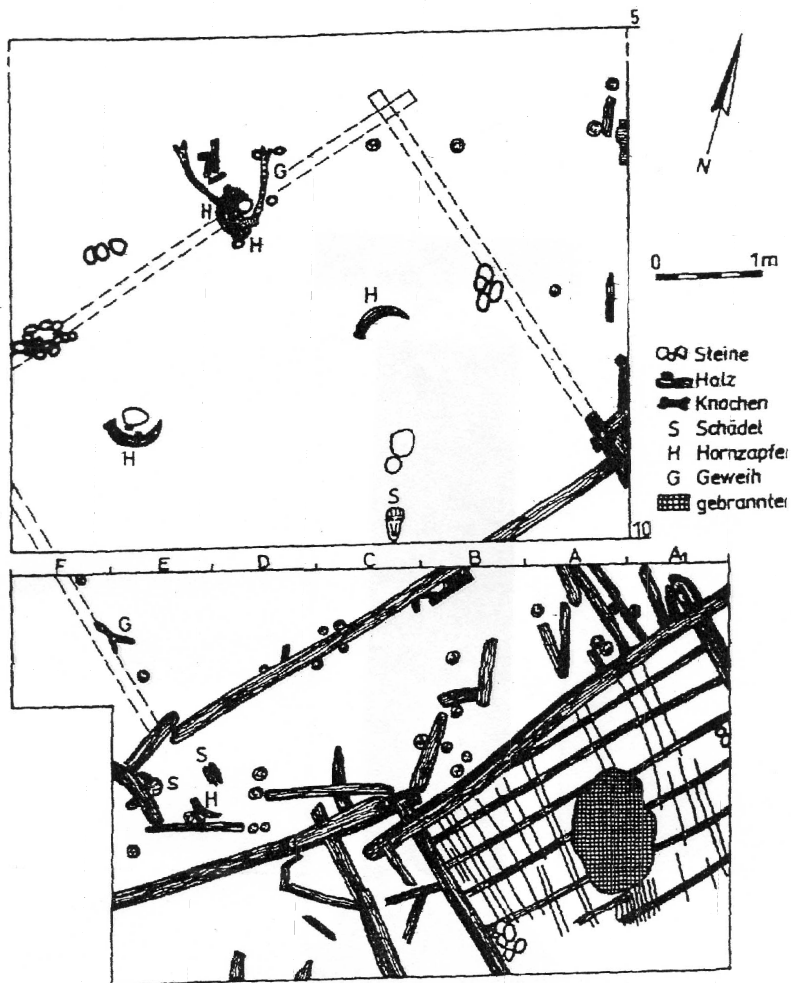
Изобр. 17 Греди-склуптури от външната стена на храма при Грос Раден



Изобр.18 Реконструкция на идол-грѣда от  
тип Грос Раден



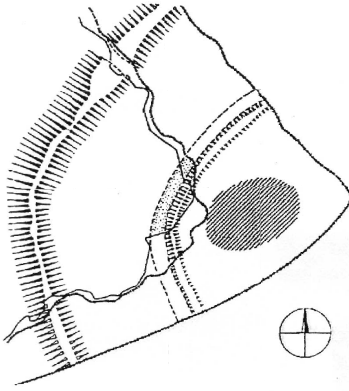
Изобр.19 Идол-грѣда от Ралсвик, о-в Рюген .  
IX век



Изобр. 20 План на светилището от Липс, близо до Нойбранденбург по Ф. Шмидт  
 Н - рога на добитък; G - дивечови рога; S - черепи

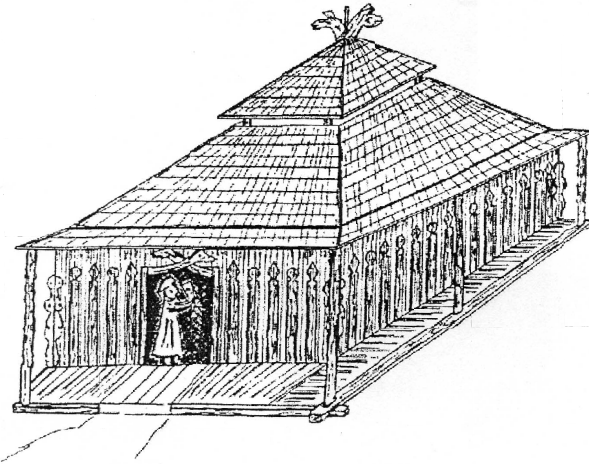


първоначална брегова ивица

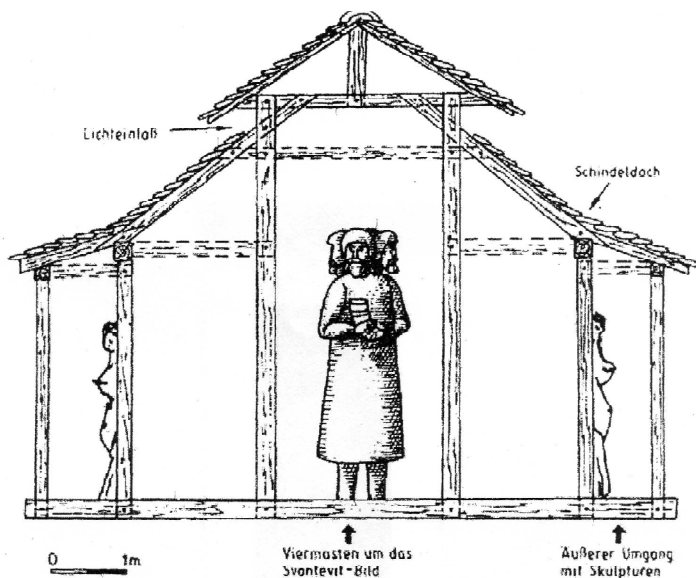


днешната брегова ивица

Изобр. 21 Мястото върху което се намирал храма на Святотв на остров Рюген е пропаднало във морето /щрафираната повърност/



Изобр. 22 Аркона /о-в Рюген/, храм на Святотв, възможен външен вид преди унищожаването през 1168 г. /по Й. Херман, 1993/; дървена постройка по описание на Саксо и червен покрив



Изобр.23 Аркона, /Рюген/ храм на Святovit /унищожен 1168 г./ Хоризонтален разрез на вероятна дървена конструкция, подробно описана от Саксо. /по Й. Херман, 1993/ Между четирите стълба, поддържащи центъра, били спуснати килими. Във вътрешността се намирал четириглавия идол на бог Святovit, чийто размери надминавали човешкия. Достъп до храма имали само жреците